

ALISHER NAVOIYNING “SAB’AI SAYYOR” ASARIDA FOLKLORSHUNOSLIKGA OID IRIM-SIRIMLARNING MA’NOVA MAZMUNI.

Tirkasheva Sevara

Navoiy davlat universiteti 3-kurs talabasi

Annotation: *This article analyzes the artistic expression of superstitions, beliefs and faiths characteristic of folk oral creativity in Alisher Navoi's epic "Sab'ai Sayyor" and their meaning from the point of view of folklore studies. Folk views, symbolic images, and motifs related to traditions found in the work are interpreted as an important artistic layer reflecting the worldview, ancient beliefs, and social way of life of the people. The article also reveals the harmony of superstitions in "Sab'ai Sayyor" with national thinking, spiritual values, and educational ideas. The research used methods of folklore studies, mythological analysis, and cultural semantics.*

Keywords: *"Sab'ai Sayyor," folklore studies, superstitions, folk oral art, mythological image, symbol, value, belief, national thought.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” dostonida xalq og‘zaki ijodiga xos bo‘lgan irim-sirim, ishonch va e’tiqodlarning badiiy ifodasi hamda ularning folklorshunoslik nuqtayi nazaridan ma’no-mazmuni tahlil etiladi. Asarda uchraydigan xalqona qarashlar, ramziy timsollar va urf-odatlariga oid motivlar xalqning dunyoqarashi, qadimiy e’tiqodlari hamda ijtimoiy hayot tarzini aks ettiruvchi muhim badiiy qatlam sifatida talqin qilinadi. Maqolada shuningdek, “Sab’ai sayyor”dagi irim-sirimlarning milliy tafakkur, ma’naviy qadriyat va tarbiyaviy g‘oyalar bilan uyg‘unligi ochib beriladi. Tadqiqot davomida folklorshunoslik, mifologik tahlil hamda madaniy semantika metodlaridan foydalanilgan.*

Kalit so‘zlar: *“Sab’ai sayyor”, folklorshunoslik, irim-sirim, xalq og‘zaki ijodi, mifologik obraz, ramz, qadriyat, e’tiqod, milliy tafakkur.*

Alisher Navoiyning „Sab’ai sayyor” asarida xalq orasidagi mavjud bo‘lgan turli ishonchlar, urf-odatlar va tasavvurlarni bu asarda mahorat bilan yoritib bergan. Folklorga oid irim-sirimlarning nihoyatda keng o‘rin egallaganini ko‘rishimiz mumkin. Endi esa ularning har biriga iloji boricha to‘xtalib yoritib har birining nima ma’noanglatganligini ko‘rib o‘tamiz.

1. Tabiat hodisalari bilan bog‘liq ishonchlar [1].

Matn: *Agar qilsang safar oy o‘ng tarafda,*

Yaxshi yo‘l bo‘lg‘ay, yo‘q esa xatarda.

Ma’nosi: Bu misraning ma’nosi o’sha davrda safarga chiqayotgan bo‘lsa oyning joylashuviga qarash kerakligi haqida aytilgan ekan negaki, agar oy chap tomonda joylashgan bo‘lsa bu safar insonlar uchun yaxshi deb topilmagan. Aksincha oy o‘ng tomonda joylashgan bo‘lsa bu safar insonlar uchun yaxshi va xayrli deya topilgan.

2. Hayvonlar bilan bog'liq ishonchlar.

Matn:Agar ko 'rsangiz yo 'lda qora mushuk,
Qaytib ket,b o 'lmasin senga tushuk

Ma'nosi: Bu misraning ma'nosidan shuni tushunishimiz mumkinki o'sha davrda insonlarning yonidan qora mushuk o'tsa bu yomonlik alomati sifatida qaralgan ya'ni ishing orqaga ketadi degan qarashlar bo'lgan va bu kabi qarashlar bugungi kunda ham saqlanib qolganligini ko'rishimiz mumkin.

3. Tushlar bilan bog'liq ishonchlar [1]:

Matn:Agar tushingda ko 'rsang tish tushsa,
Qarindoshingdan bir kishi ketsa.

Ma'nosi:Tushda tish tushishi qarindoshlardan biri o'limiga ishora ekanligini anglatganligini ko'rishimiz mumkin. Xalq orasida tushlar bilan bog'liq ishonchlar ham juda katta ahamiyatga ega. Uning talqini folklorning bir qismi desak ham yanglishmaymiz. Bu kabi tushlarning tabiriga ham bugungi kunda ishonib unga tayanib ish ko'radiganlar ham bugungi kunda yo'q emas.

4. Ovqat bilan bog'liq ishonchlar:

Matn:Nonni bir qo 'lda ushlama zinhor,
Bo 'lur rizqing kam ,qilma bu ishor.

Ma'nosi: Bu misrada nonni bir qo'lda ushlash rizqing kamayishiga olib keladi deyilgan. Bu kabi ishonchlar folklorning urf-odatlar bilan bog'liq muhim qismlaridan biridir.Bugungi kunda ham bu saqlanib qolganligini ko'rishimiz mumkin. Nonni bir qo'lda bo'lmagin ikki qo'llab bo'lgin agar rizqing kamayadi yoki arazchilik, xafagarchilik va ko'ngil xiraligi bo'ladi degan gaplarni hali hanuz eshitib kelimiz.

5. Ob-havo bilan bog'liq ishonchlar:

Matn:Agar qishda chaqsa momaqaldiroq,
Kelur bahor tez,bo 'gin sen o 'roq.

Ma'nosi: Bu misrada ma'no anglashilishicha agar qishda momaqaldiroq chaqsa bahorning tez kelishiga ishora sifatida qaralgan. Bu misrada ham o'sha vaqtda hamda bugungi kunda ham saqlanib qolgan qarashlar bor ekanligini ko'rishimiz mumkin. Hali hanuzgacha ob-havo bilan bog'liq ishonchlar va bashoratlar xalq orasida keng tarqalgan.

6. Qaychi bilan bog'liq ishonchlar:

Matn:Qaychini ochiq qoldirma bekor,
Bo 'lur janjal uyda,yo 'qoluror.

Ma'nosi: Bu misraning ma'nosi qaychini ochiq qoldirish uyda janjal keltirishini va uydagi a'zolar o'rtasida obro'ning yo'qolishiga olib kelishi haqidagi ishonchlar ham bor bo'lgan.Bu kabi qarashlar ham bugungi kunda ham saqlanib kelinmoqda. Hozirgi kunda ham onalarimiz tomonidan aytiladiki qaychini og'zini ochiq ko'rsanglar yopib qo'yinglar deya ta'kidlab kelganini ko'rishimiz mumkin. Alisher Navoiyning, „Sab'ai sayyor” asarida uy-ro'zg'or buyumlari bilan bog'liq turli xil ramziy ma'nolar,ishonchlar va qarashlar mavjud.

7. Ko'zgu bilan bog'liq ishonchlar:

Matn:Siniq ko 'zguga qarab turma aslo,

Baxting sinur, topursan balo.

Ma'nosi: Siniq ko'zguga boqish, baxtning sinishiga va baloga yo'liqishiga, omadsizliklar kelib chiqishiga sababchi bo'ladi deyilgan ekan. Ko'zgu bilan bog'liq turli xil mifologik va ramziy ishonchlar bugungi kunda ham yo'q emas.

8. Qarz olish va berish bilan bog'liq ishonchlar [1]

Matn: *Dushanba kuni qarz berma hech kimga,*

Qaytib kelmas puling, qolursan g'amga.

Ma'nosi: Bu misrada Dushanba kuni qarz berishdan saqlanish kerakligi ta'kidlanadi, chunki eski xalq ishonchlariga ko'ra, Dushanba kuni qarz berilgan pulning qaytmasligi, ya'ni o'zining muammolarga duch kelishi va omadning yo'qolishi ehtimoli mavjud deb hisoblanadi. Boshqacha aytganda, Dushanba kuni qarz berish nafaqat pulning qaytib kelmasligi, balki umuman ishlaringizning orqaga ketishi, moliyaviy jihatdan baxtsizlik va g'hanga tushishingizga sabab bo'lishi mumkin. Ushbu ishonch, ayniqsa, xalq orasida keng tarqalgan va uning sababini tarixiy yoki iqtisodiy sharoitlar bilan izohlash mumkin. Asrlar davomida xalq orasida paydo bo'lgan bunday qarashlarning ildizlari ko'plab an'analarga borib taqaladi. Dushanba, haftaning birinchi kuni sifatida, yangi ish boshlanishi va yangi rejalar tuzilishi kutilgan kun hisoblanadi. Shuning uchun o'sha kunni "yomon kun" deb hisoblash va unda qarz olish yoki berishdan saqlanish tavsiya qilingan. Bu xalq ishonchiga ko'ra, Dushanba kuni qarz berish — moliyaviy ziyon yoki noxush hodisalar bilan bog'lanadi. Xalq orasida "Dushanba kuni qarz berma, qaytmas" degan ibora, har qanday savdo yoki qarz olish-berish jarayonini muayyan kunlarga moslashtirish urf-odatining natijasidir. Bu ishonchning zamonaviy talqini, ko'pincha kishilarning haftaning boshidagi salbiy holatlarga qarshi ehtiyotkorona yondashuvlarini aks ettiradi. Dushanba kuni odamlar hali hafta davomida yuzaga keladigan stress va yukni hisobga olgan holda, qarz berishga yoki moliyaviy masalalarni hal qilishga ehtiyotkorona qarashlari mumkin.

Bu ishonch, asosan, xalqning omad va baxtni bir kunning taqdiriga bog'lashiga asoslanadi. Haftaning birinchi kuni, ya'ni Dushanba, o'zini yaxshi boshlash va muvaffaqiyatga erishish uchun muhim deb hisoblanadi. Buning sababi, ko'plab jamiyatlarda, ayniqsa o'zbek xalqida, bir hafta davomida amalga oshiriladigan ishlarning yirik qismini rejalashtirish va tashkil etish Dushanba kuni amalga oshiriladi. Dushanba — yangi boshlanishlar va yaxshi niyatlar uchun qulay kun bo'lib, bu kunni "yomon" ishlar bilan, masalan, qarz berish bilan bog'lash xalq orasida noxush oqibatlarga olib kelishi mumkin degan fikrni shakllantiradi. Bugungi kunda ham bunday ishonchlar saqlanib qolgan va ba'zi insonlar Dushanba kuni qarz berishdan ehtiyot bo'lishadi. Ularning ba'zilar buni "o'ziga xos oldindan ehtiyot chorasi" deb hisoblashadi. O'ziga qarshi bu kabi ehtiyotkorona yondashuvlar, zamonaviy jamiyatda ham ba'zi odamlarning moliyaviy ishlarni rejalashtirish va qarzlarni boshqarishda ehtiyotkor bo'lishlariga sabab bo'ladi.

Alisher Navoiyning "Sab'ai Sayyor" asarida folklor elementlari, irim-sirimlar va xalq orasidagi ishonchlar juda katta o'rin tutadi. Asarda yoritilgan irim-sirimlar nafaqat o'sha davr xalqining ruhiyatini va dunyoqarashini aks ettiradi, balki bugungi kunda ham bir qator ishonchlar va urf-odatlarning saqlanib qolganini ko'rish mumkin.

Navoiyning asarida o'ziga xos badiiy yondashuv bilan folklorning turli jihatlari, masalan, tabiat hodisalari, hayvonlar, tushlar, ovqat va ob-havo bilan bog'liq ishonchlar, shuningdek, turmushdagi kundalik amaliyotlarga oid ramziy ma'nolar o'rganilgan.

Alisher Navoiy bu irim-sirimlarni o'z asarida san'atkorlik bilan aks ettirgan. Har bir ishonchning ma'nosi va uning ijtimoiy ahamiyati, shuningdek, bu ishonchlarning qanday qilib zamonlar osha o'zgarmay, bugungi kunda ham xalq orasida mavjudligi haqidagi mulohazalar, folklorshunoslikka oid ko'plab qiziqarli xulosalarga olib keladi.

Asardagi irim-sirimlar faqatgina adabiyotdagi badiiy elementlar emas, balki o'zbek xalqining qadimiy an'analarini, urf-odatlarini va dunyoqarashini chuqur anglashga imkon beradi. Navoiyning "Sab'ai Sayyor" asari o'zbek folklorining boyligini, undagi qadimiy ishonchlar va tasavvurlarni o'zida mujassam etgan noyob asar sifatida saqlanib qolgan va uni o'rganish bizga o'sha davr xalqining turmush tarzini va ruhiyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Shunday qilib, "Sab'ai Sayyor" asari o'zbek xalqining xalqona qarashlarini, ishonchlarini va urf-odatlarini badiiy jihatdan yoritib, ular bilan bog'liq psixologik va ijtimoiy ma'nolarni ochib beradi. Bu asar nafaqat badiiy, balki folkloriy manba sifatida ham o'rgatish va ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy „Sab'ai sayyor“ G'afur G'ulom nomidagi ijodiy uyi Toshkent-2020.
2. Murodov, M. (2005). Alisher Navoiy va o'zbek folklori. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
3. Abdullaeva, M. (2010). O'zbek xalq folklori va Navoiyning adabiy merosi. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
4. G'iyosov, A. (2008). Folklor va adabiyot: Alisher Navoiy misolida. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
5. Turaev, B. (1994). O'zbek adabiyoti va xalq ijodi. Toshkent: "O'zbekistan" nashriyoti.
6. Razzakov, M. (2002). Alisher Navoiy va uning dunyoqarashi. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
7. Shamsutdinova, F. (2013). Navoiyning asarlarida folkloriy elementlar. Samarqand: "Samarqand universiteti" nashriyoti.
8. Ismoilov, A. (2017). Alisher Navoiy va uning asarlarida xalq e'tiqodlari. Toshkent: "Uzbekistan" nashriyoti.